ІВАН МЕЛЕЖ

Крымскія малюнкі

kamunikat
Беларуская Інтэрнэт-Бібліятэка

Іван Мележ

КРЫМСКІЯ МАЛЮНКІ

апавяданне

ПАРАСТАК

Не помню зусім, пра што думаў раней, ідучы, нічога не асталося ў памяці з таго, што было потым у той дзень, жыве толькі згадка, як стаяў, убачыўшы яго. Якія думкі ён узняў ва мне. Ён — маленькі, светлы, празрысты яшчэ парастак.

Пада мной быў нагрэты крымскім сонцам асфальт, Сярод асфальту — ён...

Ён здаваўся зусім слабенькі,— але вакол яго, яшчэ ціснучы на яго, уздымаліся потырч абломкі асфальту, ішлі ад яго ў бакі трэшчыны,— а ён цікаўна і весела выглядаў з пралому. Ледзь зялёны, колеру студзіны, здавалася, такі бездапаможны... Амаль непрыкметны, дробны, кволы, ён праламаў важкую тоўшчу і вылез напаверх!

ЯК ПАМІРАЮЦЬ ДРЭВЫ

На схіле берага, ускрай Ялты, вялікі адмежак шызай зямлі трэснуў і аб'ехаў.

Зямля апаўзла акурат на дарозе, што ідзе над морам; доўгая паласа дарогі асела, пакрывілася, і асфальт разарвала,— усцяж відна павілястая, з зубамі, трэшчына, Разламала, пакрывіла і цэментавы бар'ер з боку мора. Трэснуў моцны, са сцэментаванага камення падмурак пад прыгожай драўлянай будкай-павільёнам, і яна таксама нахілілася крыва, паДатна. Яе ўжо разбіраюць рабочыя.

Бераг, мусіць, аб'язджае паволі і цяпер, але воку відно ўсё нерухомым. І ўсё ж гэта ўражвае нядобра: уражвае асабліва, мусіць, таму, што за ўсім гэтым адчуваецца вялікая, магутная сіла разбурэння, Ад гэтага ў душу лезе адчуванне няпэўнасці, няцвёрдасці, трывогі.

І, можа, таму хвалюе іншае: кусты і дрэвы зелянеюць,

нібы нічога кепскага не было і быць не можа. Вясна, і на кустах квецень, а на квецені пчолы. Усё ў звычайным клопаце, усё жыве... Асабліва хвалююць тры сасны: апоўзень нахіліў іх, яшчэ трохі — і яны зваляцца,— але колькі годнасці, велічы ў іх паставах. Як весела зіхацяць яны пад сонцам, над бліскотным, чамусьці радасным морам.

ХОЧАЦЦА ПАДУЖАЦЦА

Мора ўсё ходзіць. Увесь марскі абшар у неспакоі. Шырокія палосы вады — то апускаюцца, угінаюцца, робячы лагчыны, то ўзыходзяць высока і дужа, несучы на кудлатым хібе пену, раскідваючы мутныя пырскі.

Хвалі — вялізныя, варухлівыя горы — рушаць адна за адной к берагу, рушаць паволі, з нейкім пагрозным як бы спакоем, з упэўненасцю, якая заварожвае. Ужо блізка ад берага яны, яшчэ дужэючы, набываючы як бы злосці, паскорваюць хаду сваю, пачынаюць бегчы, усё хутчэй, хутчэй і з усяго лёту, з усёй сілы, са страшэннай лютасцю б'юць у бераг. Гучыць удар, падобны на гарматны стрэл, і гранітны бераг увесь уздрыгвае.

Хваля — не хваля, хмара — ускідваецца высока над берагам, уздымаючы над сабой светлую грыву пырскаў, галасна пляскае аб асфальт вялізную масу вады.

Удар, яшчэ ўдар. Хмара, яшчэ хмара абрынаецца на мокры камень. Па ўсёй узбярэжнай поўна вады, а хмары яе з роўнымі хапатлівымі прамежкамі ўсё ўздымаюцца і ападаюць з плюскам. Хвалі такія моцныя, што хмары вады перакідае цераз усю шырокую паласу ўзбярэжнай, вада крые лавачкі па другі бок яе, рады кустоў, будку кіёска. Шкляныя сценкі кіёска ўсе ў пісягах вады, амаль не відно выстаўленых у іх вокладак часопісаў і кніг.

На адным слупе, што стаяць усцяж берага, разбіты ліхтар: як доказ таго, што мора не проста грозіцца. Дарэчы, тут гэта добра ведаюць: усе судны, якіх

звычайна многа ціснулася ля берага, перабраліся ў зацішнейшае месца, у порт, пад прыкрыццё молу.

На моры пануе стыхія; гоніць, круціць мутную ваду, грымотна б'е ў бераг, вядзе свой незразумелы, шалёны наступ на камень, на Ялту, на зямлю. Як у баі дымам, усё агорнута вадзяным пылам, праз пыл цьмяна і панура выглядае порт, мол, маяк, на якім тухне і запальваецца трывожны чырвоны агонь...

На беразе поўна цікаўных: ці дзіва, такое відовішча. Большасць глядзіць зводдаль, з асцярогай і сур'ёзна; але там-сям рассыплецца раптам смех: кагосьці, пэўна, зачапіла неспадзявана пруткай хваляй. Я гляджу на цёмнае, варухлівае мора, чую гэты смех, але мне не хочацца смяяцца. Ва мне жывуць, не пакідаюць мяне радасць, трывога, страх. Я з захапленнем, апаскай і бояззю гляджу на гэтыя ўздымы і правалы вады; я дзіўна зноў бачу сябе сярод іх, чую, проста дзіва, як рэальна чую сябе сярод іх; чую, як уздымаецца лёгка і высока агромністая маса вады, як гэтак жа лёгка апускаецца, хаваючы неспадзявана і страшна далёкі бераг. Я нібы чую, як на мяне абрынаецца вада, залівае мяне ўсяго.

Я ўспамінаю, перажываю зноў амаль забытае. У тую восень я першы раз пабачыў гэты бераг, гэтыя горы і мора. Пёкся бяздумны на гальцы, радаваўся, чуючы, як лагодна вада плюскоча пада мной, паслухмяная маім рукам. Аднойчы мы з таварышам убачылі мора іншым, можа, не зусім такім, як сёння, але падобным. Стаялі на беразе, дзівіліся,— падышлі ўсутыч. Дзіўна вабіла яно, вабіла, заварожвала, цягнула да. сябе. Мы былі маладыя, дужыя, нам хацелася быць смелымі. Мы раздзеліся, не гледзячы адзін на аднаго, але чуючы мужную еднасць, пакіравалі да хваль, што, круцячы зямлю і гальку, з ляскатам выраслі насустрач. На момант узяло сумненне: хвалі былі вельмі ж вялікія, вышэй нас, але ў наступны момант ужо больш за ўсё захапіў задорны клопат: галоўнае, выбраць момант, урэзацца ў хвалю, каб не адкінула. Мой таварыш ці завагаўся раптам, ці яшчэ па якой прычыне

прамарудзіў зручную хвіліну, хваля яго штурхнула назад, паваліла і, працягнуўшы па гальцы, выкінула на бераг. Гэта яшчэ падахвоціла мяне: я нарыхтаваўся, выставіў плячо ўперад, урэзаўся ў хвалю, як нож. Вада таксама паспрабавала была адкінуць мяне, але я не даўся, дужым махам рук рушыў насуперак ёй. Яна яшчэ міг паспрабавала скінуць мяне, але не адолела і тады раптам падхапіла і ўзняла на сабе з дзіўнай раптоўнай лёгкасцю. Узрадаваны гэтай падтрымцы, я замахнуўся яшчэ раз, другі, шырокімі раднымі махані пакіраваў уперад. Ледзь зрабіў я два махі, як пачуў, што еду ўніз доўга і так глыбока, што знікае перад вачыма неба. Я ападаў, а нада мной вырастала зялёна-чорная імклівая сцяна. Не ўправіўся я яшчэ адчуць трывогі, апынуўшыся ў гэтай глыбознай, дзіўна нетрывалай яме, як мяне зноў стала магутна і радасна ўздымаць. Мяне раптам заліло, ад неспадзеўкі рот забіла горкай вадой, але праз заслону вады я ўбачыў, што адкрылася зноў шырыня. Увесь яшчэ поўны адчування радаснага і жудаснага палёту, я замахнуўся рукой і — зноў пачаў ападаць уніз, у плыўкую яму. Зноў прападала неба і расла, навальвалася гара, гатовая абваліцца. Потым стала зноў радасна-жудасна ўскідваць угару. Мяне ўжо трывожыла незвычайная сіла гэтай вады, я адчуў, што з ёю рызыкоўна мерыцца; але нейкая радасць, нейкая задзірыстасць разам былі ва мне, адганялі жудасць. Поўны радасці і жудасці, я дужаўся з хвалямі, з шалам стыхіі, чуў уладу над імі, заваяваную, нялёгкую, ганаровую ўладу. Трывога ўсё ж неўзабаве павярнула мяне назад, і, ледзь узняты хваляй, я ўбачыў бераг, пачуў, як працяў халадок — бераг аказаўся на дзіва далёка. У галаве цьмяна прамільгнула: калі я ўправіўся адплыць столькі,— ці мяне аднесла ад берага? У той жа момант бераг стаў хутка прападаць, яго зноў закрыла гара; я стаў падаць уніз так, што ўсярэдзіне пахаладзела, і ў гэты момант ка мяне абрынулася хваля ззаду. З усёй сілы я стаў выбірацца напаверх, і выбраўся, але не ўправіўся хапаткой рукой сцерці ваду з вачэй, як бераг зноў пачаў знікаць. Зноў мяне заваліла гарой вады. Трэба было зноў выбірацца. З грэбня я ўжо разгледзеў — далёкі! — бераг — жаданую, хмурую, пустую, з варухлівасцю хваль паласу: ні адной

душы на беразе; толькі адзінокая спалоханая постаць таварыша, які махаў рукою і штосьці крычаў. Што тут можна было пачуць! Я быў як у ліхаманцы, я быў увесь захоплены барацьбою. Цяжкай, няроўнай барацьбою, у якой мне нельга было здацца. Правальваючыся, выбіваючыся з прадоння на хіб хвалі, я адчуў, што жыццё маё цяпер толькі ў маіх руках. Я ні аб чым не думаў, нічога не ўспамінаў, усю сілу аддаваў барацьбе: хвалі наганялі, усё завальвалі мяне. Рукам, усяму целу хутка стала горача. У роце, усярэдзіне было поўна вады. Мне не хапала паветра. Я не ўпраўляўся ўхапіць яго. Я глытаў з паветрам ваду. Я задыхаўся, рукі брала знямога. А бераг набліжаўся марудна, а хвалі ўсё нападалі і нападалі ззаду. І да ўсяго мяне збівала ўбок. Зносіла. Як мара, як недасяжнае быў бераг за заслонай вады на вачах! Бераг, на якім спалохана бегаў, штосьці крычаў таварыш.

Скрозь шал барацьбы я заўважыў, што бераг то нібы падыходзіць, то аддаляецца. Мора нібы. дражнілася са мною. Наблізіўшыся так, што ўжо вось-вось можна будзе пайсці, я раптам аказваўся далёка ад берага. Таму раптоўным і шчаслівым было збавенне: хваля паднесла мяне да берага, і я адчуў балючы і радасны ўдар зямлі. Тут жа яна паспрабавала, і вельмі моцна, пацягнуць мяне назад, але я ўжо не даўся. Прабег згарача некалькі крокаў і задыханы ўпаў. Сэрца маё калацілася так, што гатова было разарвацца. Я не чуў ні страху, ні радасці, я павінен быў аддыхацца.

Толькі багата пазней, калі ішлі ўжо ў санаторыі, я поўна адчуў радасць ад таго, што пада мной зямля, што я бачу камяністую дарогу, дрэвы, прыпаленую сонцам траву. Я толькі цяпер пачынаў ясна разумець, якую небяспеку перабыў...

...І вось мора — грымаціць зноў у бераг. І ходзіць гарамі, такое ж, знаёмае. Толькі што бераг іншы, гранітная ўзбярэжная, і на беразе поўна цікаўных людзей. І гэты смех, бесклапотны, дзіўны смех. Я пайшоў усцяж берага і раптам убачыў карціну, якая ўразіла па-іншаму. Ля кустоў стаяла чародка падлеткаў з партфелямі, з

сумкамі — школьнікі. То адзін, то другі, выбраўшы зручны момант, падбягаў да парапета, ускокваў на каменную лаўку і стаяў, пакуль хваля падыходзіла. Спрыт быў у тым, каб дачакацца, калі хваля падыдзе бліжэй і ў час выскачыць з-пад хмары вады, што ўскідваецца... Усе былі весела захоплены гэтай гульнёй, спрэчкай са штормам.

Дзіва, як вабіць чалавека сіла стыхіі і як хочацца яму з ёй падужацца!

ТРЭБА ГЛЯДЗЕЦЬ НА СОСНЫ!

Далёка ўнізе, за галлём хвой, у лёгкай сонечнай смузе былі кучаравы схіл Масандры, мядзведзь, што піў з мора, і само мора — белавата-сіняе.

Са стромы бліскучай ніткай спадаў струменьчык вады, гатовы, здавалася, вось-вось перарвацца. Нітачку гэтую называлі вадаспадам; каб пабачыць яе, мы і прыехалі сюды. Але я спакойна глядзеў на нітачку. Калі што і хвалявала сэрца, дык гэта сама строма, з якой падаў вадаспад і якая затульвала паўнеба. Яна нібы звісала над намі, здавалася, гатова была кожны момант абрынуцца на нас, і ад гэтага мімаволі рабілася трывожна.

На самай вяршыні стромы, чапляючыся за неба, незвычайна выразна акрэсліваліся сосны. Такія, можа, як і тут, унізе, і — не такія, дзівосныя, недасяжныя, як легенды. Адсюль яны выглядалі лёгкімі, і здавалася, што трымаюцца лёгка, і толькі з таго, як пакрывіліся яны, іх галлё, можна было думаць, як нялёгка бывае ім там, пад шалам горных вятроў.

На чым яны трымаліся? Пад імі былі скалы, не падатныя нічому жывому,— як яны змаглі ўчапіцца ў іх карэннямі, уплесціся, зніtавацца так, каб не паддацца ні сцюжай, ні навальніцам? Як яны наогул маглі ўрасці ў гэты мёртвы, не здатны для жыцця камень? і колькі іх, такіх, і тых, што на самай высі, і тых, што на строме, на

гэтай дзікай абломнай, у трэшчынах сцяне. Па ўсёй строме, па ўсіх стромах — бліжэйшых і тых, што далей і далёка — сосны, сосны, адна над адной, цягнуцца ўгару, нібы хочуць выйсці туды, на грэбень, на вятры.

Прабіліся праз камень, праз небыццё, ураслі, спляліся навечна карэннем. Якое дзікае хараство і якая цудоўная, дзівосная сіла жыцця!

Чаму аўтобусы з Ялты возяць глядзець на адну бліскучую нітачку, гатовую перарвацца? Вязіце глядзець на сосны, сосны на строме!

Іван Мележ

Нарадзіўся 08.02.1921 г. у вёсцы Глінішчы Хойніцкага раёна Гомельскай вобласці.

Пасля заканчэння сярэдняй школы (1938) працаваў у Хойніцкім райкоме камсамола. У 1939 годзе паступіў у Маскоўскі інстытут гісторыі, філасофіі і літаратуры. З першых дзён Вялікай Айчыннай вайны на фронце. У 1942 годзе цяжка паранены. Пасля лячэння яго адправілі ў тыл. У 1943 годзе выкладаў ваенную падрыхтоўку і адначасова вучыўся на філалагічным факультэце ў Беларускім дзяржаўным універсітэце, які знаходзіўся на станцыі Сходня пад Масквой. Закончыў універсітэт ужо ў Менску ў 1945 годзе, паступіў у аспірантуру і выкладаў беларускую літаратуру. І.Мележ працаваў у рэдакцыі часопіса «Полымя», у ЦК КПБ. Выбіраўся дэпутатам Вярхоўнага Савета БССР (1967-1976), быў старшынёй Беларускага камітэта абароны міру і членам Сусветнага Савета Міру. Член СП Беларусі з 1945 года.

Выйшлі зборнікі аповесцей, апавяданняў, нарысаў, крытычных артыкулаў: «У завіруху» (1946), «Гарачы жнівень» (1948), «Заўсёды наперадзе» (1948), «Блізкае і далёкае» (1954), «У гарах дажджы» (1957), «Што ён за чалавек» (1961), «Жыццёвыя клопаты» (1975), «Белыя вішні і яблыні» (1976) і інш. Аўтар раманаў «Мінскі

напрамак» (1950, кн. 1; 1952, кн. 1-3; дапрацаванае выданне ў 1974), цыкла раманаў «Палеская хроніка» - «Людзі на балоце» (1962), «Подых навальніцы» (1966), «Завеі, снежань» (1978). У 1969-1971 гг. выйшаў збор твораў у 6-і, у 1979-1985 гг. - у 10 тамах.

«У аснове Мележавага мастацкага свету - багаты рэальны свет простых людзей у іх адзінстве з прыродай, з зямлёй. Пісьменнік падае сваіх герояў ва ўсёй іх жыццёвай канкрэтнасці. Яны быццам выхаплены з жыцця. І не аддзелены ад яго, пададзены разам з жыццём, якое іх акружае, з якім яны пастаянна ўзаемадзейнічаюць» (С. Андраюк).

Іван Мележ узнагароджаны двума ордэнамі Працоўнага Чырвонага Сцяга, ордэнамі Чырвонай Зоркі, «Знак Пашаны» і медалямі.

Лаўрэат Літаратурнай прэміі імя Якуба Коласа (1962, за раман «Людзі на балоце»), Ленінскай прэміі (1972, за раманы «Людзі на балоце» і «Подых навальніцы»), Дзяржаўнай прэміі БССР імя Якуба Коласа (1976, за кнігу «Жыццёвыя клопаты»).

Народны пісьменнік БССР (1972).

Памёр 09.08.1976 г.

Падрыхтаванае на падставе: Мележ Іван, Збор твораў. У 10-ці т. Т. 1: Апавяданні, аповесці.— Мн.: Маст. літ., 1979.— 448 с., 5 л. іл.

Літаратурная спадчына лаўрэата Ленінскай прэміі, народнага пісьменніка Беларусі Івана Паўлавіча Мележа (1921-1976) стала нашым нацыянальным гонарам. Гэты дзесяцітомны Збор яго твораў уключае ў сябе ўсё лепшае, што створана пісьменнікам.

Першы том склалі апавяданні і аповесці Івана Мележа. У томе публікуецца прадмова доктара філалагічных навук, прафесара і пісьменніка Алеся Адамовіча, а таксама каментарыі.

Рэдактар: У. В. Гніламёдаў